ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକନାଟକ - ଏକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ

■ ଡ. ନିମାଇଁ ଚରଣ ପଣ୍ଡା

ଲୋକନାଟକ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ଏକ ତା□ିକ ସମସ୍ୟା ଉପନୀତ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି ଲୋକନାଟକର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ଏହାର କେହି

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ରଷ୍ଟା ନଥାନ୍ତି । ସ୍ରଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରେ ଅପସରି ଯାଏ ଏବଂ ତାହା ହୋଇଯାଏ ସମଷ୍ଟିର ସାରସ୍ୱତ ସମ୍ପ□ । ସୁତରାଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷତଃ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଲୋକନାଟକର ସଂଜ୍ଞା ବହନ କରୁଥିବା କେତେକ ଯାତ୍ରା ବ୍ୟତୀତ ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ, ଦଣ୍ଡନାଟ ପ୍ରଭୃତି ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ହେବାକଥା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଏହିଗୁଡ଼ିରେ ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ତଥା ସଂଯୋଜିତ କେତେକ ଶୈଳୀ ଲୋକଧର୍ମୀ ପରମ୍ପରା ଅନୁସୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକନାଟକ ଭାବରେ ସମ୍ଭବତଃ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । କାରଣ ଲୀଳା, ସୁଆଙ୍ଗ ତଥା ଦଣ୍ଡନାଟ ବା ଷୋଳ ସୁଆଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଲୋକଜୀବନର ସାମଗ୍ରିକ ସଂପୃକ୍ତି ହିଁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକନାଟକ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇଛି । ଆଲୋଚନାର ସ୍ୱଷ୍ଟତା ନିମି□ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକନାଟକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାରେ ପ୍ରଚଳିତ କେବଳ ଯାତ୍ରା, ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ସମ୍ପର୍କରେ କି□ିତ ଆଲୋକପାତ କରିବା ହେଉଛି ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମାତ୍ର ବରଗଡ଼ ଏକ ଜିଲ୍ଲା ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା ବେଳକୁ ଆଲୋଚ୍ୟ ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଅବଲୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ପହ□ିଯାଏ । ତେବେ ଅବିଭକ୍ତ ସମ୍ବଲପୁରୁ ଜିଲ୍ଲାର ଉପଖଣ୍ଡ ବରଗଡ଼ ଅ□ଳ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଲୋକନାଟକକୁ ବିଚ୍ଚର କରାଯାଇପାରେ ।

ବରଗଡ଼ ଅ□ଳର ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଯାତ୍ରା, ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗକୁ ଆଲୋଚନାର ପରିଧିକୁ ଅଣାଯାଇପାରେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯାତ୍ରା ପରମ୍ପରା ପ୍ରଥମତଃ ବିଚ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଯାତ୍ରା କହିଲେ ସାଂପ୍ରତିକ ଅପେରାକୁ ଏଠାରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇନାହିଁ । ରଥଯାତ୍ରା, ଧନୁଯାତ୍ରା, ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ ଯାତ୍ରା, ମକର ଯାତ୍ରା, ବାଲିଯାତ୍ରା, ବଏଲ୍‌ଯାତ୍ରା, କାନ୍ଦୁଲ ଯାତ୍ରା, ମହୁଲଯାତ୍ରା, ସେମିଯାତ୍ରା ପ୍ରଭୃତି ଯାତ୍ରା ପଦବାଚ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶା ନାଟକର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଯାତ୍ରାର ପ୍ରଚଳନ ପ୍ରଥମ ଏବଂ ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ଏହାର ପରବ□ୀ ରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ପରିମାର୍ଜିତ ନାଟ୍ୟରୂପ । ମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରି ଆରାଧ୍ୟ ଠାକୁର ଠାକୁରାଣୀ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକ ସହିତ ସାମିଲ ହେବା ଭିତରେ ହିଁ ନାଟକର ଆଦିରୂପ ସ୍ୱଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ବଳଭଦ୍ର, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ନଅଦିନ ମାଉସୀ ମା' ଘରେ ରହି ଫେରିବା ପରେ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରବେଶକାଳୀନ ଭିତରି ବିଜେ ବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ମକରଯାତ୍ରାରେ ହରି ଓ ହରଙ୍କ ବିପରୀତ ଦିଗରୁ ଆଗମନ ଓ ଭେଟ, ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ ଯାତ୍ରାରେ ଲୌକିକ ରୀତିରେ ଶିବ-ପାର୍ବତୀ ବିବାହୋତ୍ସବ, ଧନୁଯାତ୍ରାରେ କୃଷ୍ଣ-ବଳରାମଙ୍କ ଗୋପଲୀଳା, ମଥୁରା ଗମନ ତଥା ସର୍ବୋପରି ମଥୁରାଧିପତି କଂସର ଦଶଦିନିଆ ଶାସନ, କମଗାଁର ବଏଲଯାତ୍ରାରେ 'ବୁଢ଼ୀକମଗେଇ' ଓ ରାମଚଣ୍ଡିଙ୍କ 'ମଏତର୍ ଭେଟ୍' ପ୍ରଭୃତି ଯାତ୍ରା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗୁଡ଼ିକ ଗଭୀର ଭାବରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଯାତ୍ରାକୁ ଲୋକନାଟକର ଆଦିରୂପ ବୋଲି ନିର୍ବିବାଦରେ କୁହାଯାଇପାରେ । ପରବ□ୀକାଳୀନ ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ବା ଅନ୍ୟ ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକୁ ତର୍ଜମା କଲେ ଏହି ବିଚ୍ଚରର ସ୍ୱଷ୍ଟତା ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ । ରଥଯାତ୍ରା, ମକରଯାତ୍ରା ତଥା ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ । ଯାତ୍ରା ପ୍ରଭୃତିରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ି ନଥାଏ, ବରଂ ବିଗ୍ରହମାନେ ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାତ୍ରା କରିଥାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ 'ବଏଲ୍‌ଯାତ୍ରା'ରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଶରୀରରେ ଦେବତା ବା ଦେବୀଙ୍କ କାଳିସୀ ଲାଗିବା ପରେ ସେ 'ବରୁଆ' ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ଗୁହାରୀ ଶୁଣି ଭଲମନ୍ଦ କରିଥାଏ । ଏହା ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଜାଗରିତ ହେଉଥିବା ଲୋକନାଟକ ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନର ଦୃଢ଼ ମାନସିକତା ନୁହେଁ କି ? ତେବେ ବରଗଡ଼ ତଥା ବରଗଡ଼ ଅ□ଳର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା 'ଧନୁଯାତ୍ରା' ବାସ୍ତବରେ ଲୋକନାଟକର ସାର୍ଥକ ଉଦାହରଣ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଯାତ୍ରାଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷା ଧନୁଯାତ୍ରା ଏକ ନିତାନ୍ତ ଅର୍ବାଚୀନ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରା ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଲୋକନାଟକର ସମସ୍ତ ଗୁଣଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିଥାଏ । ଅସୀମିତ ରଙ୍ଗମ□ ପରିକଳ୍ପନା ଉପସ୍ଥିତ ଅସଂଖ୍ୟ ଦର୍ଶକ ଚରିତ୍ରୀଭୂତ ହେବା, ଦଶଦିନ ବ୍ୟାପୀ ଯାତ୍ରା ଅ□ଳ ରାଜା କଂସର ଶାସନାଧୀନ ହେବା, ସମାଜର ଗୁଣୀ, ଜ୍ଞାନୀ, କଳାକାର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା, ବରଗଡ଼, ଅମ୍ବାପାଲି, ଜୀରାନଦୀ ଯଥାକ୍ରମେ ମଥୁରା, ଗୋପ ଓ ଯମୁନା ନଦୀ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହେବା ଅଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସମ୍ଭବତଃ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ଲୋକ ନାଟକର ଏକ ବିରଳ ନିଦର୍ଶନ । ମୁଖ୍ୟତଃ 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା'

ବା 'ଅଠରଲିଶ ଲୀଳା'ର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି 'ଧନୁଯାତ୍ରା'ର ଆୟୋଜନ ହୋଇଥାଏ ଯାହାକି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଲୋକନାଟ୍ୟ ପରମ୍ପରା ପୁଷ୍ଟ । ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁ□ ସଂଳାପ, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମଥୁରା ଆଗମନରେ ପୁର ନରନାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଭବ୍ୟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା, ଏକ ବିସ୍ତୃତ ଅ□ଳକୁ ପରିକଳ୍ପିତ ରଙ୍ଗମ□, ରାଜାକଂସଙ୍କ ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ ନଗର ପରିକ୍ରମା ତଥା ସର୍ବୋପରି ଆବଶ୍ୟକତାନୁସାରେ ରଙ୍ଗମ□ର ସଂକୋଚନ-

ପ୍ରସାରଣ ପ୍ରଭୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ବରଗଡ଼ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଧନୁଯାତ୍ରା ଲୋକନାଟକର ସାର୍ଥକ ଉଦାହାଣ । ଏହି ସବୁ କାରଣ ଓ ନାଟ୍ୟଶୈଳୀରର ଲୋକପରମ୍ପରା ଅନୁସରଣ ଯୋଗୁଁ ଆଜି ଏହା ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ ଲୋକନାଟକର ମାନ୍ୟତା ରକ୍ଷା କରିପାରିଛି । କେବଳ ଧନୁଯାତ୍ରା ଉପରେ ଏକ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ନିବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇପାରେ । ସୁତରାଂ ଏପରି ଏକ ଶୀର୍ଷକର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଧନୁଯାତ୍ରା ସମ୍ପର୍କରେ କେବଳ ସୂଚନା ମାତ୍ର ଦେବା ପାଇଁ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିଛି ।

ଯାତ୍ରା ପରେ ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା 'ଲୀଳା'କୁ ଲୋକନାଟକର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇପାରେ । ସାଧାରଣତଃ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ବା ଅବତାରମାନଙ୍କର ଗୁଣକୀ□ନ ନିମି□ ତଥା କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବା ଲୀଳାକୁ ଲୋକଙ୍କ ସ୍ମୃତିପଟରେ ବ□ାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ଅଭିନୟର ତ୍ରିବେଣୀ ସମାହାରରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେଉଥିବା ନାଟକକୁ ଲୀଳା କୁହାଯାଇପାରେ । ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ ଗୁଡ଼ିକକୁ ଏହି ଲୀଳା ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ବରଗଡ଼ ଅ□ଳରେ ଏକଦା ରାମଲୀଳା, କୃଷ୍ଣଲୀଳା ବା ଅଠରଲିଶାଲୀଳା, ଶବରୀ ଲୀଳା ଏବଂ ଭାରତଲୀଳା ପ୍ରଭୃତି ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଯାହାକି କାଳକ୍ରମେ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଲାଣି । ତେବେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରୁ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ ସହିତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ଭାବରେ ମଧ ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଅଛି । ସୁତରାଂ ସଂଗୃହୀତ ଉପାଦାନ ଓ ସ୍ୱାନୁଭୂତିକୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସ୍ଥାନର ଲୀଳା ପରମ୍ପରା ସଂପର୍କରେ କି□ିତ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯିବ । ବରଗଡ଼ ଅ□ଳରେ ରାମଲୀଳାର ପ୍ରଚଳନ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ । କାରଣ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଓ ଭାରତଲୀଳା ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ ଗ୍ରାମରେ ରାମଲୀଳାର ପରଂପରା ଏଯାବତ୍ ରହିଅଛି । ଏହାର କାରଣ ସ୍ୱରୂପ କୁହାଯାଇଅଛି ଯେ କୃଷ୍ଣ ଚେତନା ଜାଗରଣ ପୂର୍ବରୁ ବା ଓଡ଼ିଶା ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ରାମ ଚେତନାର ଧାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ।

ଚୈତ୍ର ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ବା ରାମନବମୀଠାରୁ ଏକୋଇଶ ଦିନ ବ୍ୟାପୀ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକରେ ସମଗ୍ର ଗ୍ରାମବାସୀ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ଭାବରେ ରାମଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆୟୋଜନ କରିଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ଅଧିବାସାଦି ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ପରେ ରାମଲୀଳାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଲୀଳା ନାଟକ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଧନୁଯାତ୍ରା ପରି ଲୀଳାରେ ମଧ ରଙ୍ଗମ□ ପ୍ରସାରିତ କିମ୍ବା ସଂକୁଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ରାମଜନ୍ମ, ରାମାଭିଷେକର ଆୟୋଜନ, କିମ୍ବା ସୀତା ବିବାହ, ରାମ-ରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଗ୍ରାମର ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଖୋଲାସ୍ଥାନ ତଥା ଗାଁ ବାହାର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣସ୍ଥାନ ମ□ରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ପୂର୍ବରୁ ସୂଚିତ ହୋଇଛି ଯେ ଲୀଳା ଓ ସୁଆଙ୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଯାହାକି ଭଣିତାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଲୋକସାହିତ୍ୟର ସଂଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ ହେବା କଥା ନୁହେଁ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ କାମୋଦୀ, କଳସା, ମଥୁରାବିଜେ, ଭାଗବତ ପ୍ରଭୃତି ରାଗ ଓ ଚଉପଦୀ ଚଉତିଶା, ଦୋହା, ପୟାର, ଢ଼ଗ ପ୍ରଭୃତି ଶୈଳୀ ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ବକ କବି ବିକର୍ମ, ଦ୍ୱିଜଗୋପୀ, ଈଶ୍ୱର ଦାସ, ବୈଶ୍ୟ ସଦାଶିବ, ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ଗୌନ୍ତିଆ, ନନ୍ଦଲାଲା, ଭାଗିରଥୀ

ଦାସ, ଲଖ ଦାସ, ଦୁତୀୟା ପ୍ରଧାନ, ଦ୍ୱିଜ ଭରତ ତଥା ପ୍ରେମାନନ୍ଦ ଦାସ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ରାମଲୀଳା ଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେହେଁ ଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନକାଳୀନ ଲୋକଧର୍ମିତା, ଲୋକାନୁଷ୍ଠାନ, ଲୌକିକ ରୀତି (Rite) ଆଉର (Ritual) ର ସଂଯୋଜନା, ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସାମୂହିକ ସହଯୋଗ ପ୍ରଭୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାମଲୀଳା ବା କୃଷ୍ଣଲୀଳାକୁ ଲୋକନାଟକର ସଂଜ୍ଞାଭୁକ୍ତ କରିବାରେ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ରାମଲୀଳାରେ ଲୋକଧର୍ମିତାର ଏପରି ଏକ ବିରଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ଏହି ଯୁକ୍ତିର ପ୍ରାମାଣିକତା ପୁଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ପ୍ରାୟ ୨୦ବର୍ଷ ଧରି ରାମଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାନ୍ତର୍ଗତ ମନାପଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ଯଥାକ୍ରମେ ରାମସୀତା ଭୂମିକାରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଏହି ପ୍ରାବନ୍ଧିକର ପିତା ଜଗଦୀଶ୍ୱର ପଣ୍ଡା ଓ ରଙ୍କମଣି ପାଣିଗ୍ରାହୀ କନ୍ୟାପତି ଭୂମିକା ତୁଲାଉଥିବା ଚେରୁକାଲୋଠାରୁ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ କିଛି ଜମି ଓ ଆମ୍ବଗଛ ଭୋଗ କରି ଆସିଥିବାର ନଜିର ରହିଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବ□ମାନ ଆଉ କେହି ଇହଧାମରେ ନାହାନ୍ତି । ଏତଦ୍‌ଭିନ୍ନ ଗଣ୍ଡତୁରୁମ୍, କନବାର ତଥା ଆହୁରି ଅନେକ ଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଲୋକଧର୍ମିତାକୁ ବଜାୟ ରଖି ଉପରୋକ୍ତ ଲୀଳାକାର ମାନଙ୍କ ରାମଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ରାମଲୀଳା ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଗାଁର ରୂପବନ୍ତ ତଥା ଲଳିତ କଣ୍ଠଥିବା ପିଲାଙ୍କୁ ବଛା ଯାଉଥିଲା । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ର ନିଜେ ନିଜର ସଂଳାପ ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଜଣେ ସୁକଣ୍ଠ ଗାୟକ ପୋଥି ବା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଧରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ରର ଗୀତ ଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ ।

ରାମଲୀଳା ପରି 'କୃଷ୍ଣଲୀଳା'ର ପ୍ରଚଳନ ମଧ୍ୟ ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାରେ ଅପ୍ରତୁଳ ନ ଥିଲା । ତେବେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବରଗଡ଼ ନିକଟବ□ୀ ତୋରା ଗ୍ରାମର କୃଷ୍ଣଲୀଳା ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲ୍ୟ, ପୌଗଣ୍ଡ ତଥା ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ଘଟିଥିବା ପ୍ରାୟ ଅଠଚାଳିଶଟି ଘଟଣାକୁ ନେଇ ରଚିତ କୃଷ୍ଣଲୀଳାକୁ ଅନେକତ୍ର ଅଠଚାଳିଶଲୀଳା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥାଏ । କୃଷ୍ଣଜନ୍ମଠାରୁ କଂସ ବଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଉପନୀତ କରି 'ଧନେଶ୍ୱର ମାହାର', 'ବିପ୍ରଶିବ', 'ଦୁତିୟା ପ୍ରଧାନ', 'ଗୌରଚରଣ' ନାମଧେୟ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ମାସାଧିକ ସମୟ ଧରି ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ରାମଲୀଳା ସଦୃଶ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଗାନଧର୍ମୀ, ବିଭିନ୍ନ ରାଗରାଗିଣୀରେ ରଚିତ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ପୋଥି ଗାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରାଯାଉଥାଏ ଏବଂ ବିଷୟାନୁସାରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁସାରେ ବିବାହ-ବ୍ରତାଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଗିରି-ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଧାରଣ ଓ ପୂଜା, ବସ୍ତ୍ରହରଣ, ମାନଭଞ୍ଜନ, ନାବକେଳୀ, ପୁତନା, ଷଣ୍ଢା, ବକା, ଶକଟା, କୁବଳୟା ନିଧନ, ଅକ୍ରୁରଗମନ, କଂସବଧ ପ୍ରଭୃତି ଲୀଳାଭିନୟ ତଥା ଲୌକିକ ରୀତି ଆଉର ଅନୁସରଣରେ ସଂପାଦିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଉଭୟ ରାମଲୀଳା ଓ କୃଷ୍ଣଲୀଳାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଶବରୀର କୋଳିବିକା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ବରଗଡ଼ ଅ□ଳରେ ଶବରୀଲୀଳା ଏକଦା ବିଶେଷ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । କବି ବିନାୟକ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପତି, ମାହାର କବି, କବି ଉଦ୍ଧବ, କବି ଗଂଗାଧର ତ୍ରିପାଠୀ, ନଟବର ପ୍ରଭୃତି କବିଗଣ ହେଉଛନ୍ତି 'ଶବରୀ ଲୀଳା'ର ରଚୟିତା । ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ମନାପଡ଼ା, ତୋରା, କେନ୍ଦୁମୁଣ୍ଡି, ଖରମୁଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରାମରେ 'ଶବରୀଲୀଳା'ର ବିଶେଷ ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା । ତେବେ କବି ବିନାୟକ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପତିଙ୍କ 'ଶବରୀଲୀଳା' ଯଥେଷ୍ଟ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଆଲୋଚନାର ସୁବିଧା ନିମି□ ଉଭୟ କବି ବିନାୟକ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପତିଙ୍କ ଶବରୀଲୀଳାରେ ଦୁଇଟି ମାତ୍ର ଚରିତ୍ର ଶବର ଓ ଶବରୀ, ଆଉ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି 'ସଭାଜନ'କୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । ଲୀଳାର ପୋଥିଗାୟନ ସ୍ଥାନରେ ଶବରୀଲୀଳାରେ 'ସଭାଜନ'ର ଅବତାରଣା ବେଶ ସୁପରିକଳ୍ପିତ ମନେହୁଏ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ସହିତ ଶବର ଶବରୀ ପରିଚୟ ସଭାଜନ ମାଧ୍ୟମରେହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଶବରୀଲୀଳାର ସଂଳାପ ସବୁ ଗାନଧର୍ମୀ ଏବଂ ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ବାଦ୍ୟହିଁ ଏହି ଲୋକ ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ କଳାର ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ । ମଝିରେ ମଝିରେ ସଭାଜନର ପଦେ ଅଧେ କଥା ଏବଂ ଶବର-ଶବରୀ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଉ□ର ହିଁ କେବଳ ଗଦ୍ୟଧର୍ମୀ ସଂଳାପ ସଂଯୋଜିତ ଉଭୟ କବିଙ୍କ ଶବରୀଲୀଳାରୁ କେତୋଟି ପଦ ନିମ୍ନରେ ଉଦାହୃତ ହୋଇପାରେ ।

"ସଭାଜନ - ଆଗୋ ସ୍ତିରୀ ରତନ
ଶବରୀ - କ'ଣ କି ସାଆନ୍ତେ ?
ସଭାଜନ - ତୁ କେଉଁଠାରୁ ଆଇଲୁ ?
ଶବରୀ - ସାଆନ୍ତେ କହୁଛ ଶୁଣତ ।
ଗୀତ - 'କହଇ ଶବରୀ ଧୀର କରିଣ / ସାବଧାନେ ଶୁଣ ଗୋପର ଜନ / ଶବର ଅଟଇ ମୋହର ପିତା / ମୁହିଁ ତାହାର କନେଷ୍ଟ ଦୁହିତା

(କବି ବିନାୟକ କୃତ)

କିମ୍ବା

"ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ଶୁଣ ନରେ ଶବରୀ ଜନ୍ମ କର୍ଣ୍ଣରେ
ତୃତୀୟ ଯୁଗ ଚରିତ୍ର ଶୁଣ ସମସ୍ତ ହେ ।
ସୀତ୍ୟା ହଇରାଣ ରାମ ବୁଲି ଦଣ୍ଡକା ଅରଣ୍ୟ
ଶବରୀ ପୁରେ ପ୍ରବେଶ, ଦେଖି ହରଷ ଯେ ॥

(କବି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପତି କୃତ)

ଶବରୀଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଗା ଦାଣ୍ଡରେ କୌଣସି ବିସ୍ତାର ସ୍ଥାନହିଁ ରଙ୍ଗମ□ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଘରିଆଡ଼େ ଦର୍ଶକ ଘେରି ବସିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ପାଳିଆମାନେ ବସି ପାଳିଆ ଧରନ୍ତି । ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରମଧ୍ୟରେ ମର୍ଦ୍ଦଳ ଓ ଗିନି ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଲୀଳା ନାଟକ ପରେ ବରଗଡ଼ ଅ□ଳରେ ପ୍ରଚଳିତ 'ସୁଆଙ୍ଗ'କୁ ଲୋକନାଟକ ବିକାଶରେ ତୃତୀୟ ତଥା ମାର୍ଜିତ ଓ ସୁଚିନ୍ତିତ ଧାରା କୁହାଯାଇପାରେ । ତେବେ ସୁଆଙ୍ଗର ଆରମ୍ଭ ସମୟ ଉପରେ ବହୁ ବିତର୍କ ରହିଅଛି । କେତେକଙ୍କ ମତରେ ସୁଆଙ୍ଗ ପାଣିନିଙ୍କ ସମୟର ଏକ

ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକନାଟ୍ୟ । ପୁଣି ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତିକାର କାହ୍ନୁପାଙ୍କ ଡୋମ୍ବୀ ଚର୍ଯ୍ୟାରେ ସୂଚିତ 'ସ୍ୱାଙ୍ଗ' ଶବ୍ଦରୁ ସୁଆଙ୍ଗ ଅଷ୍ଟମ / ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନୀଚ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ଥିଲା ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମତ ରହିଛି । ଏହି ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ 'ସୁଆଙ୍ଗ'କୁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକନାଟ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଥମ ନାଟ୍ୟରୂପ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ କୌଣସି ସୁଆଙ୍ଗ ନଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଲୀଳାର ପୂର୍ବରୂପ ବୋଲି କହିବା ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ପୁଣି ପ□ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ'କୁ ଡ. ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ସୁଆଙ୍ଗ ବୋଲି ଯାହା କହିଛନ୍ତି; ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ଘରେ ଘରେ ମାର୍ଗଶୀର ମାସର ଗୁରୁବାର ଦିନ ପାଠ କରାଯାଇଥାଏ ଯେଉଁଥିରେ କି ସୁଆଙ୍ଗ ଶବ୍ଦର ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ଏବଂ ସୁଆଙ୍ଗର ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟ ସେପରି ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଉପଲବ୍ଧ ସୁଆଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଧାରିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ବିଭିନ୍ନ ରାଗ-ରାଗିଣୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଗଦ୍ୟମୟୀ ସଂଳାପରେ ସମୃଦ୍ଧ । ସୁତରାଂ ସୁଆଙ୍ଗକୁ ଯାତ୍ରାର ପରବ□ୀ ଓ ଲୀଳାର ସମସାମୟିକ ନାଟ୍ୟକଳାର ସଚେତନ ପ୍ରୟାସ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ବରଗଡ଼ ଜିଲ୍ଲାର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଚଳିତ ସୁଆଙ୍ଗ ଭିତରେ କବି ଉମରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ଓ 'ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ହରଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ବିଶେଷ ଆଦୃତ ବୋଲି କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୁଆଙ୍ଗର ପ୍ରଚଳନ ଥାଇପାରେ ଯାହାକି ଏହି ଆଲୋଚକର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିପାରି ନାହିଁ । ଉପରୋକ୍ତ ସୁଆଙ୍ଗ ଦୁଇଟିରୁ ଏ ଅ□ଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗ ଆୟୋଜନର ଏକ ଦୀର୍ଘ ପରମ୍ପରା ରହିଆସିଅଛି । ଏହା ପ୍ରଥମତଃ ତାଳଶ୍ରୀଗିଡ଼ା ଓ ପରେ ମନାପଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଆସୁଥିଲା । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ସବୁ ଗାଁରେ କାଳକ୍ରମେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବା ବେଳେ ଦୀର୍ଘ ୬୦/୭୦ ବର୍ଷଧରି ମନାପଡ଼ାରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ମାର୍ଗଶୀର ମାସରେ ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁବାରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଆସୁଅଛି । କବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ କବି ଉମର ଓ ମାଗୁଣୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗ ରଚନା କରିଥିଲେ । ବରଗଡ଼ ଅ□ଳରେ କବି ଉମର ଓ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ଅ□ଳରେ କବି ମାଗୁଣିଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗ ବିଶେଷ, ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । କବି ଉମର ଥିଲେ ଯାଜପୁର ନିକଟବ□ୀ ଯଦୁପୁର ଗ୍ରାମର ଜଣେ ମୁସଲମାନ । ତାଙ୍କ ପୂରା ନାଁ ହେଉଛି ସୟଦ ଉମର ଅଲ୍ଲୀ ।'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ଓ 'ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ହରଣ ସୁଆଙ୍ଗ' ହେଉଛି କବି ଉମରକୃତ ଦୁଇଟି ସୁଆଙ୍ଗ । ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗହିଁ ଏ ଅ□ଳରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ । 'ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ହରଣ' ମହାଭାରତର ଏକ ଆଖ୍ୟାୟିକାକୁ ନେଇ ରଚିତ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗଟି ଜଗନ୍ନାଥ ସଂସ୍କୃତି ଭି□ିକ ସର୍ବଜନବିଦିତ କଥାବସ୍ତୁ ଆଧାରିତ ଯାହାକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥାଏ । ସେ ଯାହାହେଉ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ ସୁଆଙ୍ଗର ସଂଳାପ ଶୈଳୀ ଓ ପାଦ-ପରିଚୟ କୌଶଳ ବାସ୍ତବିକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଲୀଳାର ପୋଥିଗାୟକ ବା ଶବରୀ ଲୀଳାର ସଭାଜନ ଏହି ସୁଆଙ୍ଗରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଲୋକନାଟ୍ୟର ଏହି ଧାରାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ର ମ□କୁ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଫଳରେ ଦର୍ଶକ ପାଏ ପରିଚୟ ପାଇଁ ଆଉ କୌଣସି ମଧ୍ୟସ୍ଥିର ଅପେକ୍ଷା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୋଟିଏ/ ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ର ଗୀତିସଂଳାପ ଉଦାହୃତ ହୋଇପାରେ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମ□କୁ ଆସି କହୁଛନ୍ତି -

'ଦେଖ ଦେଖ ବାହାରିଲେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ହେ, ଦେଖ ଦେଖ
ବାହାରିଲେ କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ସେ ଅପୂର୍ବ ରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ହୋ...
ବୃନ୍ଦାବନର ବିହାରୀ, ଶଙ୍ଖଚକ୍ର ଗଦାଧାରୀ
ଦ୍ୱାରିକା ମଣ୍ଡନକାରୀ, ବଂଶୀବଦନ ହୋ... ଦେଖ ଦେଖ ...।"

କିମ୍ବା

"ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଆସୁଛନ୍ତି ହୋଇ ଆନନ୍ଦିତ ମତି,
କି ବର୍ଣ୍ଣିବି ତାଙ୍କ ରୂପ ଅନୁପମା ସେ ଅଟନ୍ତି ।
କ୍ଷୀରସାଗର କୁମାରୀ ସୁପବିତ୍ରା ସୁକୁମାରୀ
ଅପସାରା ପରିବାରୀ ହେବେ ଏଡ଼େ ଶୋଭାବତୀ ।"

ଏହି ରୀତିରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ର ମ□କୁ ଆସି ନିଜ ନିଜ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ପୂର୍ବକ ଅଭିନୟ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ସୁଆଙ୍ଗ ଗୁଡ଼ିକର ସଂଳାପ ମୁଖ୍ୟତଃ ପଦ୍ୟଧର୍ମୀ । କେତେବେଳେ କୌଣସି ଚରିତ୍ର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୁ□ ଭାବରେ ପଦେ ଅଧେ ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପ ହୁଏତ କହିଥାଆନ୍ତି ସିନା ସୁଆଙ୍ଗକାର ସେପରି କୌଣସି ଗଦ୍ୟ ସଂଳାପ ସଂଯୋଜନା ଆଦୌ କରି ନଥାନ୍ତି । କାରଣ ତତ୍କାଳୀନ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ ଗୀତହିଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇଥିବାରୁ କବିଗଣ ସଚେତନ ଭାବରେ ଗୀତ-ନୃତ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିବା ମନେହୁଏ ।

ଦଣ୍ଡନାଚକୁ ଷୋଳସୁଆଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଦଣ୍ଡନାଚ ମୁଖ୍ୟତଃ ଶିବ ଆରାଧନା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଏଥିରେ ନିଷ୍ଠା ଓ ସଂଯମ ପାଳନ କରିବା ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟକଥା । ଦଣ୍ଡନାଚ ବା ଷୋଳସୁଆଙ୍ଗ ଉପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକ ଆଲୋଚନାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ଦଣ୍ଡନାଚ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଏ ସେ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡନାଚ ବରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳନ ଥିବାପରି ମନେ ହୁଏନାହିଁ । ବଲାଙ୍ଗିର, ବଉଦ, ସୋନପୁର, ଆଠମଲ୍ଲିକ ଅଞ୍ଚଳରେହିଁ ଏ ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡନାଚର ପରମ୍ପରା ରହିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ସେ ସମ୍ପର୍କିତ ଆଲୋଚନା ପରିସରଭୁକ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦଣ୍ଡନାଚର ଆଉ ଏକ ରୂପ

ବରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଚଳିତ ଯାହାକୁ 'ବାଣ୍ଡିବୁତଲ' କୁହାଯାଏ । ଆମ୍ବସଡ଼ା ଓ ଟୁଙ୍ଗିବନ୍ଧଲିର ବାଁଡିବୁତଲ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବେଶ ଲୋକପ୍ରିୟ । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମଲୀଳାକୁ ନେଇ ବାଁଡିବୁତଲର ଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ । ମାତ୍ର ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଆଳରେ ଏଥିରେ ଅଶ୍ଳୀଳତାର ଇଙ୍ଗିତ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରରେ ରହିଥାଏ । ରାଧା, କୃଷ୍ଣ, ଦୂତି, ଚନ୍ଦ୍ରସେଣା ଓ ବାଁଡି – ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେହେଁ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଶିବ-ପାର୍ବତୀ, ଗଣେଷ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସାମିଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଦଣ୍ଡନାଚ ଅପେକ୍ଷା ବାଁଡ଼ିବୁତଲର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସୀମିତ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମିଳନରେ ବାଁଡିର ଭୂମିକା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଏହି ଲୋକନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବାରେ ଦୂତି ବିଫଳ ହୁଏ ତହା ବାଁଡିଦ୍ୱାରା ସମାଧିତ ହୁଏ । ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ବାଦ୍ୟ, ଅଭିନୟ ପ୍ରଭୃତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦଣ୍ଡନାଚ ଓ ବାଁଡିବୁତଲ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ତେବେ ଦଣ୍ଡନାଚ ମୁଖ୍ୟତଃ ଧାର୍ମିକ ଭାବଧାରା ସଂପନ୍ନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନୀତ ଏକ ସର୍ବଜନାଦୃତ ଲୋକନାଟକ । ମାତ୍ର ବାଁଡିବୁତଲ କେବଳ ଲୋକ ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ରାଧିକ ଶୃଙ୍ଗାରରସାତ୍ମକ ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଏହା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଲୋକଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶେଷ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଲୋକନାଟକ ବଞ୍ଚି ରହିଛି ।

ବରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ ଉପରୋକ୍ତ ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକ ଦିନେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନା ଜାଗରଣ ତଥା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ରକ୍ଷା ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରଖିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସଂପ୍ରତି ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ ମିଡ଼ିଆର ବହୁଳ ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର

ସାଂସ୍କୃତିକ ପରଂପରାର ବାର୍ତ୍ତା ବହନ କରୁଥିବା ଲୋକନାଟକ କ୍ରମେଂପି ଲୁପ୍ତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି । ଏକଥା ସତ ଯେ ଆଜି ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଧରି ଲୋକନାଟକ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ସମୟ ନାହିଁ । ଘରେ ବସି ଦୁନିଆଁର ସବୁକଥା ଜାଣିବା ସମ୍ଭବ ହେଉଥିବାରୁ ଲୋକେ ପରମ୍ପରାଶୀଳ ନାଟ୍ୟଜଗତରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଲୋକନାଟକ ଇତିହାସ ବା ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ହୋଇଯାଇଛି ଯାହାକି ଶୁଭଙ୍କର ନୁହେଁ ।

'ଲୋକନିକେତନ'
ଶ୍ରୀରାମ ବିହାର, ବୁର୍ଲା